

1999. Edukologinių tyrimų ir kvalifikacinių darbų kultūros nuostatos

Dokumentas patvirtintas LETA visuotiniame narių susirinkime 1999 m. vasario 26 d.

LIETUVOS EDUKACINIŲ TYRIMŲ ASOCIACIJOS
N U O S T A T O S
EDUKOLOGINIŲ TYRIMŲ IR KVALIFIKACINIŲ DARBŲ
METODOLOGINĖS KULTŪROS KLAUSIMU

1. Edukologijos mokslinių tyrinėjimų sritis

Bet kokią tiriamąją veiklą galima suskirstyti į du tipus: **mokslinius** ir **praktinius** (angl. *developmental*) tyrimus. Moksliniais tyrimais siekiama kurti naujas mokslo žinias, o praktinių tyrimų tikslas - remiantis žinomais mokslo faktais, nustatyti ir realizuoti reiškinų (sistemų, procesų, elementų ir kt.) tobulinimo galimybes.

Edukologijos disciplinos erdvę sudaro švietimo/ugdymo mokslinės žinios, sukurtos mokslinių tyrimų rezultate.

Edukologijos moksliniais tyrimais laikomi tokie tyrimai, kurie plėtoja ir gilina teorinį edukacinių reiškinių ir procesų supratimą, kuriuo remiantis gali būti įtakojami tobulesni švietimo politikos bei švietimo/ugdymo praktikos sprendimai.

Jeigu kuriamos teorinės žinios yra reikšmingos, pirmiausia, edukologijos mokslo plėtotei, tokie moksliniai tyrimai laikomi **teoriniais**. Jeigu mokslinis tyrimas yra skirtas švietimo/ugdymo praktikai tobulinti ir jo rezultate plėtojamas ir gilinamas teorinis edukacinių reiškinių ir procesų supratimas, tuomet toks mokslinis tyrimas yra laikomas **taikomuoju**. Dažniausiai atliekami mišrūs, t.y. **teoriniai-taikomieji** edukologijos moksliniai tyrimai.

Edukologiniai moksliniai tyrimai gali būti atliekami formaliose edukacinėse struktūrose, pramonės, komercijos ar kitokios profesinės veiklos organizacijose, taip pat ir neformalaus ugdymo kontekste (pvz., tyrinėjant šeimos, vietinės bendruomenės edukacinį poveikį ir pan.). Tokie tyrimai būtinai turi remtis teoriniais ir metodologiniais filosofijos ir socialinių mokslų, visų pirma, edukologijos, ištekliais. Juose turi būti naudojami edukologijai būdingi tyrimų metodai, tačiau šalia jų galima pasitelkti ir kitus socialinių tyrimų metodus; be to, pats tyrimo tikslas gali būti skirtas naujų edukologijos tyrimo metodų sukūrimui.

Švietimo / ugdymo praktikai yra svarbūs ir **praktiniai**, t.y. švietimo ir ugdymo praktinės plėtros ir kaitos tyrimai, atliekami taikant jau žinomas edukologijos teorines žinias praktikoje, tokie tyrimai yra atliekami dirbant

konsultanto, eksperto darbą ar pedagoginėje veikloje - organizuojant efektyvią pedagoginę (taip pat ir parenkant efektyvius konkretaus dalyko mokymo metodus, parengiant naują vadovėlių) sistemą bei tiriant jos efektyvumą, nustatant pedagoginio proceso grįžtamąjį ryšį ir pan. Šiems praktiniams tyrimams priklauso ir, pavyzdžiui, aukštosios mokyklos dėstytojo atliekamas darbas: į dėstomo dalyko turinį įtraukiant naujai sukurtas tos disciplinos žinias ir šitaip sudarant naują to dalyko žinių loginę struktūrą. *Visi šie praktiniai tyrimai yra svarbi pedagogų metodinio darbo dalis, tačiau jie nepriklauso edukologijos moksliniams tyrimams, jei jų rezultate nesukuriamos naujos edukologijos teorinės žinios.* Aišku, šiems praktiniams tyrimams atlikti reikalinga pedagoginė ir tiriamojo darbo kompetencija. Beje, dirbant švietimo ar pedagoginį darbą gali būti atliekami ir edukologijos moksliniai tyrimai, tačiau jie turi turėti jiems būdingus bruožus.

Dalykinių ir tarpdalykinių tyrimų santykis edukologijos moksle. Plati ir intensyvi sąveika su kitais mokslais yra būtina moderniosios edukologijos plėtotės sąlyga, nes šiuolaikinis edukologinis mokslinis tyrimas suvokiamas kaip tarpdalykinis tyrimas. Ypač glaudūs edukologijos ryšiai su filosofija, psichologija, vadyba, sociologija ir biomedicininiais mokslais.

Tačiau, nepaisant objektyviai būtinų tarpdalykinių ryšių, edukologija negali būti pakeista kitu mokslu arba jų deriniu. Lietuvos edukacinių tyrimų asociacija, suvokdama edukologijos kaip savarankiško mokslo, turinčio savitą teorinį ir metodologinį aparatą, atitinkantį nagrinėjamo objekto specifiškumą, egzistavimo bei tęstinumo svarbą, kritiškai vertina supaprastintos tarpdalykinės integracijos traktuotes. Todėl tyrimai, kuriuose nėra panaudojamos teorinės-metodologinės edukologinių tyrimų nuostatos ir kuriuose gauti rezultatai nėra siejami su ugdymo mokslo patirtimi, negali būti traktuojami kaip kvalifikaciniai edukologijos daktaro ar habilitacijos darbai.

Kokybinių ir kiekybinių tyrimų santykis. Skirtingai nuo gamtos mokslų, kur objektyvus realybės pažinimas remiasi visuotinio ryšio ir kitimo principais, socialiniuose moksluose, aiškinant socialinę realybę, nėra bendrų metodologinių nuostatų. Tai reiškia, kad socialiniai reiškiniai gali būti aiškinami ir vertinami iš įvairių pozicijų, remiantis tam tikromis pažinimo prielaidomis. Priklausomai nuo šių prielaidų, edukologinių tyrimų metodologijoje gali vyrauti tiek kiekybinės, tiek kokybinės pakraipos tyrimai. Pirmieji iš jų remiasi **normatyvine** tyrimų koncepcija, kuri socialinę realybę traktuoja kaip gamtos reiškinį pasaulį ir siekia kiekybiškai nustatyti įvairius socialinius dėsningumus. Antriesiems labiau būdinga interpretyvinė tyrimų metodologijos kryptis, siekiant išsiaiškinti, kas yra ypatinga ir unikalaus individo gyvenime, o ne tai, kas yra bendra visiems. Taigi kokybinių tyrimų pobūdį lemia ne vien ir ne tiek jame taikomi tyrimo metodai, kiek požiūris, kuriuo yra grindžiamas pats tyrimas. Šiam

požiūriui, kartais dar vadinamam **fenomenologiniu (natūralistiniu)**, kaip tik ir būdingas siekimas suprasti, kaip individai suvokia bei aiškina pasaulį ir kaip individualiai kuriamos prasmės lemia jų elgesį. Kita vertus, remiantis šiuo požiūriu, kiekviena situacija gali būti įvairiai interpretuojama, nes tai, kas atrasta esant vienoms sąlygoms, gali būti nebūdinga kitoje situacijoje. Toks kokybinis požiūris ženkliai skiriasi nuo gamtos mokslams būdingo kiekybinio požiūrio – ieškoti išorinių požymių, matuoti juos ir skaičiuoti, siekti vienintelio paaiškinimo, dėsnių ir taisyklių, universalumo ir visuotinum.

Savo ruožtu, kokybiniai metodai yra įrankis, kuriuo renkami duomenys kokybiniam požiūriui patvirtinti. Jie yra indukciniai: problema iškeliamą jau turint duomenis arba per visą tyrimo laiką paliekama atvira naujoms, kitokioms interpretacijoms. Duomenys renkami ypač atidžiai stebint ir detaliam aprašant ne tik pačius fenomenus, bet ir jų kontekstą. Tokiu būdu kokybiniai tyrimo metodai padeda aprašyti fenomenus ir įvykius siekiant juos suprasti bei paaiškinti.

Kalbant apie kokybinių ir kiekybinių tyrimų edukologijoje santykį, reikia pastebėti, jog jo aptarime neretai laikomasi skirtingų požiūrių. Kiekybinių tyrimų šalininkai teigia, kad šie metodai lėmė didelius atradimus medicinoje ir technikoje, taigi tokia pati ateitis jų turėtų laukti ir edukologijoje, o jų priešininkai yra įsitikinę, kad kiekybiniai tyrimai nėra adekvatūs tiriant žmonių elgesį bei menkai naudingi švietimo praktikams. Tačiau, nepaisant nuomonių įvairovės, kiekybiniai tyrimai neturėtų būti priešpastatomi kokybiniam, nes pastarųjų objektas, ypač socialiniuose moksluose, paprasčiausiai dažnai reikalauja kokybinės analizės. Jų pasirinkimo kriterijai susiję su tikslu atrasti ką nors **naują** (pavyzdžiui, naujas perspektyvas) nei patvirtinti jau esamų teorijų ar atliktų tyrimų validumą. Be to, kokybiniai tyrimai dažniau reikalauja tiriamojo reiškimo **paaiškinimo**, jo **detalaus aprašymo**. Jiems svarbu ne tiek produktas ar rezultatas, o pats **procesas**, jo vidinė logika bei **priežastys**.

Taigi kokybinius tyrimus ir juose taikomus metodus (stebėjimą, pokalbį, interviu ir kt.) nuo kiekybinių tyrimų dažniausiai skiria tai, kad kokybinio tyrimo duomenys gali būti išreikšti teksto forma, o patys tyrimai dažniausiai atliekami natūralioje aplinkoje. Kita vertus, kokybinių tyrimų metodai yra lankstūs, nes orientuoti į interpretaciją, o ne į matavimus, į procesą, o ne į išvadą, atkreipia dėmesį į situacijos ir elgesio ryšį, kuris daro pagrindinę įtaką patirties formavimui. Be to, skirtingai nuo kitų kokybinių tyrimų labiau gilinais į daiktų ir reiškinių prigimtį, o ne į skaičių, kiekį.

Kita svarbi kokybinių tyrimų ypatybė yra ta, jog šiems tyrimams nėra taikomi griežti imties tūrio reikalavimai. Jų reprezentatyvumą nulemia ne atsitiktiniai tiriamųjų parinkimo būdai, o tai, jog tyrimui atvejai yra parenkami remiantis lanksčiais, tais ar kitais teoriniais kriterijais, nes naujo

požiūrio į tiriamus fenomenus ieškojimas suteikia tyrėjui daugiau laisvės kuriant ar pritaikant tyrimų metodikas. Todėl kokybiniuose tyrimuose dažniau yra taikoma tikslinė imtis, turinti daug skirtingų atmainų, o pats imties dydis priklauso nuo tyrimo tikslo. Tais atvejais, kada tyrėjas siekia platesnio tiriamųjų reiškinių aptarimo, imtis gali būti didesnė, o siekiant giliau pažinti tiriamąjį reiškinį, galima pasitenkinti mažesniu atvejų skaičiumi.

Kita vertus, kiekybiniai tyrimai neturėtų būti priešpastatomi kokybiniam tyrimams, kurių objektas, ypač edukologiniuose tyrimuose, paprasčiausiai dažniau reikalauja kokybinės analizės. Pavyzdžiui, kiekybiniai matavimai yra svarbūs kai kuriems socialinio gyvenimo aspektams matuoti, o kokybinio tyrimu stengiamasi suprasti sudėtingą ir subtilų procesą, sąveiką, elgesį (pavyzdžiui, suprasti asmenį, jo elgesį ir jautimus bei fizinės, socialinės ir psichologinės aplinkos poveikį jam arba atskleisti mokymosi aplinkos kaip socialinės ir kultūrinės organizacijos esmę).

2. Tyrinėtojai, atliekantys edukologijos mokslinius tyrimus, turi turėti šią kompetenciją:

- žinoti epistemologinius socialinių mokslų (tarp jų edukologijos) aspektus bei filosofines įvairių empirinio tyrimo metodų prielaidas. Suvokti priežastingumo, objektyvumo, subjektyvumo ir apibendrinimo vaidmenį edukologijos moksliniuose tyrimuose, tyrėjo santykio su tiriamaisiais svarbą tyrimo patikimumui, suvokti mokslininko etikos reikšmę edukaciniuose tyrimuose;
- žinoti edukologijos teorinius dalykus ir savo srities šiuolaikinius tyrimus; mokėti interpretuoti ugdymo sąvokas ir žinoti jų reikšmę tyrimams; mokėti ugdymo teorines žinias taikyti edukacinėje praktikoje;
- būti gerai susipažinus su įvairiais edukologijos tyrimo metodais - tiek kokybiniais, tiek kiekybiniais, tarp jų - eksperimentu, apklausa (anketine, interviu ir kt.), stebėjimu, mokslinės literatūros, dokumentų, audio- ir vaizdo medžiagos, atvejo analize, edukacinio vertinimo (*Educational Assessment, Evaluation*) metodais ir pan., mokėti šiuos metodus efektyviai ir patikimai taikyti. Taikant kokybinio tyrimo metodus, ypač gerai mokėti atlikti mokslinių ir empirinių šaltinių analizę, jų argumentuotą vertinimą; atliekant kiekybinį tyrimą, reikia mokėti taikyti statistinio vertinimo metodus;
- mokėti formuluoti mokslinę problemą kaip edukologijos mokslui ar edukacinei praktikai svarbų klausimą aktualia tema, į kurią atsakyti stokojama šiuo metu turimų edukologijos mokslo žinių, nors, antra vertus, esamų šio mokslo žinių užtenka tyrimo metodologijai (konceptualioms nuostatom, tyrimo logikai ir metodikai) pagrįsti.

Svarbu įvertinti, kad išryškinant tyrimo mokslinę problemą, neužtenka vien tik pagrįsti temos aktualumą, reikia pasiremiant kitų autorių atliktų darbų analize, įrodyti, jog išryškinta problema yra mokslinė, t.y. jai išspręsti neužtenka objektyviai egzistuojančių edukologijos mokslo žinių (tuo tarpu vystymo (praktinio) tyrimo problemai pagrįsti užtenka išryškinti konkrečiai edukacinei praktikai svarbų klausimą);

- mokėti pagrįsti tyrimo metodologiją - išryškinti konceptualiąsias nuostatas ir jomis remiantis projektuoti patį tyrimą - jo loginę struktūrą ir metodiką. Labai svarbu mokėti parengti tinkamą mokslinės problemos sprendimo strategiją, todėl reikia būti gerai susipažinus su įvairių metodų patikimumo įvertinimo kriterijais bei žinoti šiuolaikines šių kriterijų taikymo diskusijas, o ypač - kokybinių ir kiekybinių tyrimų strategijos bei jų santykių klausimais;
- mokėti atlikti teorinį ir empirinį tyrimą, analizuoti ir vertinti gautus duomenis, padaryti argumentuotas išvadas;
- savo atliktą tyrimą (ypač - empirinio tyrimo metodiką, atlikimo eigą ir gautus duomenis) bei jo rezultatus sugebėti pateikti raštu ir žodžiu atvirai mokslinei diskusijai taip, kad pateiktas darbas būtų "skaidrus", t.y. kad moksliniai oponentai galėtų įsitikti tyrimo, jo duomenų ir išvadų validumu;
- sugebėti dalyvauti mokslinėje diskusijoje, pagrįstoje kritiniu mąstymu, argumentuotai įrodinėjant savo ginamas idėjas, būti atviram ir nusiteikusiam priimti pagrįstą mokslinę kritiką, leidžiančią tobulinti tyrimą ir jo rezultatus;
- žinoti edukologijos mokslinio tyrimo etiką ir jos laikytis.

3. Mokslinių tyrimų etika

Atliekant edukologijos mokslinius tyrimus, reikėtų laikytis tarptautinių mastu pripažintų etikos reikalavimų, kurie buvo suformuluoti, remiantis įsitikinimu, jog visi edukaciniai tyrimai bus atlikti gerbiant asmenybes, jų žinias, demokratines vertybes bei edukacinių tyrimų kokybę. Pabrėžiami šie reikalavimai:

Mokslininko profesinė atsakomybė. Ši atsakomybė pagrįsta tyrimo moraliniais principais, t.y. gera valia ir sąžiningumu. Gera valia šiuo požiūriu susijusi su teisiniais tyrimo principais (tiriamųjų sauga bei jų

anonimiškumu), todėl tyrimas neturi tapti priemone pakenkti atskiriems asmenims ar jų grupėms. Kiekvieno tyrimo tikslas turi būti siejamas su žinių kaupimu bei jų skleidimu skatinant pažangos procesus.

Sąžiningumas tyrimo procese svarbiausias, nes tai susiję su tuo, jog svarbūs tyrimo duomenys gali būti "pritempti" tam, kad atitiktų tuos rezultatus, kurių tikėjosi darbo autorius, arba jie buvo nuslėpti, nes nebuvo gauti tokie, kokių jis pageidavo. Toks nesąžiningas manipuliavimas tyrimo duomenimis yra neatleistinas, darantis tyrimą beprasmį ar netgi pavojingai klaidinantį. Visais atvejais būtina tyrimo duomenis skelbti tiksliai tokius, kokie jie buvo gauti. Šiuo atveju negali būti duomenų slėpimo, lygiai kaip ir nukrypimų nuo metodikos, pagal kurią tie duomenys yra gaunami. Todėl tyrimą reikia pateikti metodologiškai ir procedūriškai tiksliai, kad visi kiti toje srityje dirbantys galėtų šį tyrimą aiškiai suprasti ir interpretuoti.

Įsipareigojimai asmenims, dalyvaujantiems tyrime. Visiems tiriamiems asmenims būtina tiksliai paaiškinti, kokia yra konkretaus tyrimo problema, tikslas bei tos užduotys, kuriose tiriamieji dalyvaus. Visais atvejais, prieš vykdant tyrimus, reikia juos suderinti su atitinkamais asmenimis (pavyzdžiui, mokyklos vadovybe), o reikalui esant, gauti ir pačių tiriamųjų (pavyzdžiui, mokinių) sutikimą.

Atsakomybė visuomenei ir santykiai su tyrimus finansuojančiomis struktūromis. Būtina užtikrinti tyrimo dalyvių saugumą bei anonimiškumą. Tais atvejais, kai anonimiškumo išsaugoti neįmanoma, dalyviai turi būti apie tai informuojami iš anksto.

Kada tyrėjai yra finansuojami konkrečių užsakovų, svarbu laikytis tarpusavio santykių etikos. Pavyzdžiui, tyrimo informacija ir rezultatai priklauso tyrėjui, jeigu šios teisės nėra apribotos iš anksto abiejų pusių pasirašyta sutartimi. Tačiau, kita vertus, tyrėjo teisės dar nereiškia, jog mokslininkas neturi siekti dalyvių pritarimo publikuoti gautus rezultatus. Be to, tyrėjas turi atsiskaityti finansuojančioms organizacijoms už finansuotą tyrimą, pateikdamas jo procedūras, rezultatus bei iš jų kylančias prielaidas ir įdiegimus, tačiau tyrimus atlieka, turėdamas akademinę laisvę, t.y. be jokios pašalinės įtakos.

Tyrimų publikavimas ir autorystės teisė. Kiekvienas tyrėjas, nepaisant to, kas būtų užsakovas, turi teisę savo vardu publikuoti tyrimo rezultatus. Ši teisė grindžiama mokslininko ir atviros visuomenės interesų pripažinimo metodologija. Tačiau, savaime aišku, jog bet koks plagiatas netoleruotinas. Todėl visada ir visur turi būti nurodomi citavimo šaltiniai. Būtina juos nurodyti ir perfrazavimo atvejais, t.y. kai autoriaus žodžiai ar sakiniai

trumpinami arba pakeičiama sakinių bei žodžių tvarka. Tą patį būtų galima pasakyti ir apie mintį.

Labai svarbus yra autorystės klausimas. Autoriai - tai ne tik tie, kurie rašo, bet ir tie, kurie į darbą įnešė svarbų mokslinį indėlį. Mokslinis indėlis gali apimti problemos ar hipotezės formulavimą, tyrimo plano sudarymą, statistinės analizės organizavimą ir jos sutvarkymą, rezultatų interpretavimą ar didesnės darbo dalies rašymą. Visi tie asmenys paeiliui turi būti nurodyti paantraštėje. Pirmuoju publikacijos autorių eilėje rašomas svarbiausias autorius (jeigu darbą atlieka mokslininkų grupė, paprastai svarbiausiu autoriumi būna darbo vadovas). Po jo pagal indėlio dydį bei svarbumą eina kiti asmenys.

Natūralu, jog doktorantų straipsniai yra rengiami bendraautorystėje su tais asmenimis, kurie vadovauja disertaciniam tyrimui ar jį nuolat konsultuoja.

Mokslinėje praktikoje gana paplitęs reiškinys - dvigubas duomenų publikavimas. Tai iškreipia žinių bazę, klaidingai parodo, jog yra daugiau informacijos, nei iš tikrųjų. Toks dvigubas duomenų publikavimas gali būti susijęs su autorystės teisių pažeidimu, nes autorius negali pasirašyti autorystės teisių daugiau nei su viena leidykla. Dvigubo publikavimo problema gali iškilti ir tada, kai tyrimo medžiaga iš pradžių buvo paskelbta žiniasklaidoje. Taigi tas pats rankraštis vienu metu negali būti įteiktas daugiau negu vienai leidyklai. Tik leidyklai atsisakius spausdinti rankraštį, jį galima pasiūlyti kitai.

4. Mokslinio tiriamojo darbo, už kurį suteikiami mokslo laipsniai, bruožai

Esminis dalykas yra tas, jog daktaro ir habilituoto daktaro laipsnis suteikiamas tik už mokslinius (teorinius, teorinius-taikomuosius, taikomuosius), o ne už praktinius tyrimus.

4.1. Mokslinis tyrimas, už kurį suteikiamas edukologijos daktaro laipsnis

Doktorantūros studijos, pasibaigiančios disertacijos gynimu, yra aukščiausia universitetinių studijų pakopa. Doktorantas disertacijoje turėtų parodyti gebėjimą parengti ir savarankiai įgyvendinti šiuolaikinio mokslo reikalavimus atitinkantį tyrimą, t.y.:

1. Suformuluoti ir pagrįsti mokslui aktualią problemą, orientuotis nacionalinėje ir tarptautinėje literatūroje disertacinio tyrimo klausimais. Gebėti šią literatūrą problemiška interpretuoti, *išvengiant su disertaciniu darbu nesusijusios ir mokslui jau žinomos informacijos pakartojimo*. Argumentuotai parodyti keliamos problemos tyrimo deficitus moksle, konkrečiai apibūdinti nagrinėjamos problemos vietą bendroje atitinkamos tyrimo krypties (arba krypčių) problematikoje, po to formuoti tyrimo tikslą. Pretendentas turėtų gebėti formuluoti disertacinio tyrimo problemą bei tikslą taip, jog problemos sprendimas ir tyrimo tikslo įgyvendinimas numatytų konkretų ir bent sąlyginai išbaigtą (tarpinį) mokslinį rezultatą.
2. Suformuluoti pagrįstą ir logišką tyrimo metodologiją, išryškinant: a) koncepcijas, mokslines mokyklas ir pan., kurių teorinėmis ir metodologinėmis nuostatomis tyrime remiamasi; b) savarankias (autorines) disertanto teorines ir hipotetines pozicijas. Atsižvelgiant į turimus išteklius (finansinius, organizacinius bei laiko), užsibrėžti optimalią disertacinio tyrimo apimtį. Kitaip tariant, vengti tyrimo objekto bei tikslo nerealaus išplėtimo ir tuo pat metu užtikrinti sąlyginai išbaigtą mokslinį rezultatą.

Pasirinkti tyrimo tikslą atliepiančius **metodus**, įtikinama apimtimi ir gyliu išnagrinėti empirinę medžiagą (istorinius šaltinius, švietimo dokumentus, matavimų bei eksperimento duomenis). Tuo atveju, kai tyrimo tikslas ir logika numato matematinį duomenų apdorojimą, naudoti korektiškus ir šiuolaikinio mokslo standartą atitinkančius statistinius metodus, modelius bei programas.

3. Išsamiai ir vaizdžiai pateikti tyrimo rezultate gautus duomenis, gebėti teoriškai juos interpretuoti tyrimo problemos ir tikslo kontekste, argumentuotai susieti juos su moksle jau skelbtais (tarp jų ir naujausiais) duomenimis.
4. Gebėti gautus duomenis kritiškai vertinti ir argumentuotai suformuluoti iš tyrimo kylančias išvadas, įskaitant ir konkrečias ginamąsias išvadas, pateikiamas atskiru skirsniu. Bendrais bruožais nužymėti atlikto tyrimo tolesnės teorinės ir metodinės plėtotės perspektyvas. Tam rekomenduojama šiai diskusijai skirti atskirą poskyrį.

Disertacinio darbo, pateikiamo raštu, struktūra ir apimtis. Disertacinį darbą sudaro įvadas, pagrindinė ir baigiamoji dalys, literatūros sąrašas, jeigu reikia ir priedai.

Įvade, apibūdinus *temos aktualumą*, pagrindžiama ir formuluojama *mokslinė problema*. Ji paprastai formuluojama atskiru teiginiu ar klausimu. Būtina atminti, jog jos esmėje - ne praktinis klausimo sprendimas ar jau esamos moksle informacijos paieška, o naujų *mokslo žinių* gavimas, kurių rezultate pasiekiamas tam tikras mokslinis rezultatas, pasireiškiantis:

- teorinių produktų sukūrimu (suformuluojamos naujai arba patikslinamos teorijos, koncepcijos, sąvokos, tipologijos, klasifikacijos, ugdymo principai bei kitos mokslo žinios, susietos su tyrimo objektu ir pan.);
- mokslinių tyrimų metodologinių produktų sukūrimu (sukonstruojami nauji arba adaptuojami jau esami tyrimo metodai, aprobuojamos ir plėtojamos įvairios tyrimo technikos bei procedūros).

Suformulavus mokslinę problemą, nurodomas *tyrimo objektas*, t.y. tas reiškiny, kuris sudaro tyrėjo mokslinės pažintinės veiklos erdvę.

Taip pat formuluojamas ir *tyrimo tikslas*, išreiškiantis šios pažintinės veiklos kryptį ir paprastai savo esme atitinkantis disertacinio darbo pavadinimą. Empiriniams darbams paprastai formuluojama *hipotezė*.

Labai svarbu išryškinti *tyrimo metodologiją*, kuri išsamiai atsiskleidžia šiose plotmėse:

- atskleidžiant tyrimo konceptualiąją esmę (bazines teorijas, koncepcijas, nurodant rėmimosi jomis esmę);
- atskleidžiant tyrimo loginę struktūrą - tai galima padaryti pagrindžiant ir formuluojant tyrimo uždavinius bei jų seką;
- nurodant tyrimo metodus, jų taikymo metodikos tikslumą. Jeigu numatytas empirinis tyrimas, reikia nurodyti jo organizavimo tvarką bei tiriamųjų kontingentą. Būtina nurodyti imties tūrį, jo loginį pagrindumą bei tiriamųjų parinkimo būdus, taip pat nusakyti tiriamųjų požymius, susijusius su tyrimo kintamaisiais.

Aptarus tyrimo metodologinę dalį, toliau įvade nurodomas *mokslinis naujumas*, kurį nusakant svarbu atkreipti dėmesį į šiuos momentus ar vieną iš jų:

- mokslinė problema sprendžiama naujame teoriniame metodologiniame lygmenyje;
- į kitų mokslininkų tyrinėjamą mokslinę problemą pažvelgta nauju aspektu;
- panaudoti nauji tyrimo metodai, kurių dėka gauti rezultatai praplečia arba, priešingai, susiaurina žinomos teorijos ribas.

Be abejo, disertacinis darbas gali būti susijęs su naujų dėsnių, teorinių apibendrinimų formulavimu. Be to, naujumas gali būti siejamas su ugdymo turinio pertvarkymo lygmeniu. Visa tai reikia paryškinti bei aptarti. Kita vertus, mokslinis naujumas yra teorinio tyrimo rezultatų reikšmingumo prielaida, todėl tyrime, šalia mokslinio naujumo, gali būti iškeliamas ir *teorinis reikšmingumas*, taip pat gali būti nurodoma ir *praktinė darbo vertė*.

Pagrindinę darbo dalį paprastai sudaro keli skyriai, kuriuose sprendžiami užsibrėžti tyrimo uždaviniai. Empirinio pobūdžio darbuose atskiras dėmesys turi būti skiriamas tyrimo duomenų pateikimui ir jų išsamiai analizei bei interpretacijai. Disertacijos tekste turi atsispindėti visa informacija, atverianti galimybę kitiems tyrinėtojams pakartoti tyrimą metodologinės refleksijos būdu arba tiesiogiai organizuojant atskirą replikacinę studiją. Visa disertacijoje esanti medžiaga (bibliografinės nuorodos, sąvokinės konstrukcijos, paveikslai, lentelės, tyrimo instrumentai ir kt.) turi būti pateikti pakankamai informatyviai. Tai yra taip, jog kvalifikuotas skaitytojas ją suvoktų be kokių nors papildomų (disertacijos tekste nesančių) aiškinimų. Reikalui esant, svarbią papildomą tyrimo medžiagą (statistinius duomenis, anketų ir stebėjimo protokolų pavyzdžius, eksperimentinio ugdymo programas ir vadovėlius, garso ir vaizdo įrašus, sukurtą programinę įrangą, ugdymo priemones ir kt.) pateikti kaip disertacijos priedą.

Baigiamojoje darbo dalyje pateikiamos *išvados*. Jeigu darbo rezultatai leidžia pateikti *praktines rekomendacijas*, jos formuluojamos po išvadų.

Rekomenduotina, jog darbas būtų baigiamas atskiru *diskusijos* skyriumi, kurioje autorius, šio tyrimo eigoje įgijęs naują kompetenciją, pažvelgtų į atliktą darbą aukštesniu mokslinės kompetencijos lygmeniu, dabar jau galėdamas pastebėti disertacinio darbo problemas ar tyrimo trūkumus. Taip pat šiame skyriuje autorius galėtų inicijuoti mokslinę diskusiją tomis temomis, kurios išryškėjo šio disertacinio tyrimo rezultate, jas aptardamas kaip ugdymo mokslui ar praktikai aktualius klausimus.

Po to pateikiamas **literatūros sąrašas**, atitinkantis bibliografinio aprašo standartą, kuriame subalansuotai atsispindėtų nacionalinio ir tarptautinio lygmens publikacijos, mokslo klasika ir naujausi tyrimai. Išvengti literatūros sąrašo apimties dirbtinio didinimo šaltiniais, kurie su disertacinio tyrimo tema kontekstualiai nesisieja. Atskiru sąrašu pateikti doktoranto publikacijas disertacijos tema.

Prireikus, darbo pabaigoje arba atskiru tomu gali būti pateikiami **priedai** (testai ir skalės, anketos, stebėjimo protokolai, testavimo ir stebėjimo sąlygų aprašymas, lentelės, paveikslai, filmuota medžiaga, programinė įranga ir t.t.), tačiau tik tiek, kiek iš tikrųjų būtina.

Disertacinio darbo apimtis. Norminiuose dokumentuose rekomenduojama 4-8 autorinių lankų apimtis, kai 1 lankas atitinka 40000 sp. ženklų (parengti disertacijos tekstą taip, kad jis užtikrintų tyrimo kartotinumą metodologinę normą).

4.2. Mokslinis tyrimas, pateikiamas habilitacijai

Pagal Lietuvos Respublikos mokslo laipsnių ir pedagoginių mokslo vardų sistemos bendruosius nuostatus (1996 11 13), „habilitacija - tai pripažinimas, kad mokslininkas, apgynęs daktaro disertaciją, savo tyrimais išnagrinėjo mokslo problemą ir gavo naujų duomenų, reikšmingų mokslo krypties ar šakos raidai; pripažintuose mokslo leidiniuose paskelbė reikšmingų nagrinėjamos problemos mokslo darbų“.

Socialinių mokslų (edukologija) habilitacijai teikiamam moksliniam darbui keliami iš principo tie patys metodologiniai reikalavimai kaip ir daktaro disertacijai, tačiau šiam darbui būdinga tokia *konceptuali* mokslinė problema, kurios sprendimui būtinas žymiai *aukštesnis nei daktaro disertacijoje teorinio apibendrinimo lygmuo, leidžiantis pasiekti esminio teorinio/metodologinio rezultato, atveriančio naują erdvę kitiems šios krypties tyrimams, ypač - daktarinėms disertacijoms*.

Lietuvos edukacinių tyrimų asociacija laikosi nuostatos, jog edukologijos mokslo kryptyje habilitacijai teikiamas mokslinis rezultatas turėtų būti apibendrintas, visų pirma, *monografijoje*, išlaikant būtinus papildomos aprobacijos reikalavimus, numatytus oficialiuose dokumentuose.

Jei habilitacijos siekiama kumuliatyviai apibendrinus mokslinius straipsnius, publikuotus prestižiniuose leidiniuose, tai habilitacijos komiteto nariams ir akademinėi bendruomenei rekomenduotina atkreipti dėmesį į šiuos momentus:

- habilitacijai teikiamų atskirų straipsnių medžiaga turėtų būti sujungta *vientisos* mokslinės problemos ir *vieningos* teorinės idėjos. Edukologija neturi formalizuotos mokslo kalbos ir remiasi natūralia kalba, kuri visuomet atveria galimybę gana plačiai ir improvizuotai manipuliuoti tyrimo kontekstu. Todėl reiktų siekti, kad habilitacijai nebūtų teikiama koncepcijos požiūriu eklektiška, vieningos teorinės idėjos neatspindinti straipsnių samplaika, formaliai suvienyta vienu ar keliais reikšminiais žodžiais;
- habilitacijai teikiamuose straipsniuose (pagal įstatymą jų turi būti ne mažiau penkiolikos) turėtų būti sprendžiami *vis kiti* (t.y. *nepasikartojantys, vienas kito nedubliuojantys*) nagrinėjamo klausimo aspektai;

- habilitacijai pristatyti straipsniai turėtų atitikti bendruosius *metodologinius reikalavimus*, keliamus moksliniam tyrimui ir jo rezultatų pateikimui;
- habilitacijai pateikto darbo mokslinės problemos sprendimas turėtų būti sąlyginai išbaigtas – argumentuotai įrodytas **autorinis** problemos sprendimas ir nusakyta erdvė to sprendimo tolesnei interpretacijai;
- habilitacijai pateikiamas mokslinės problemos sprendimas kaip teorinis tyrimų apibendrinimas mokslininko turi būti atliktas *savarankiškai*. Visapusiškai skatintina, jog, dirbdamas šioje mokslinėje problematikoje, habilitantas kurtų mokslinę grupę/mokyklą ir jai vadovautų, o šios mokyklos darbų rezultate būtų rengiamos ir sėkmingai ginamos daktaro disertacijos, parengtos vadovaujant ar aktyviai prisidedant habilitantui. Tokiu būdu habilitacijai pateiktame darbe gali atsispindėti kolegialiai atliktų tyrimų rezultatai, kuriuos inicijavo ir kuriems vadovavo habilitacijos siekiantis mokslininkas.

Lietuvos edukologijos mokslo tolesnei institucionalizacijai bei integracijai į mokslo pasaulinę erdvę ypatingą reikšmę turi habilitacijai pateiktų darbų kompetentingas įvertinimas. Todėl sudaromo habilitacinio komiteto sudėtyje turėtų būti mokslininkų, žinančių pasaulinius šios edukacinių tyrinėjimų problematikos pasiekimus. Nesant atitinkamos tyrimų krypties specialistų Lietuvoje - kviestis iš užsienio. Turėtų būti siekiama, jog habilitacinio darbo idėjos būtų apčiuotos tarptautinės akademinės bendrijos. Tai yra, bent dalis habilitacijai teikiamų straipsnių turėtų būti publikuojami modernaus ir išplėto mokslo kraštų (kaip antai JAV, Vakarų Europos ar pan.) recenzuojamuose mokslo leidiniuose, tarptautinių konferencijų leidiniuose ir pan.

Lietuvos edukacinių tyrimų asociacija, padėdama habilitacijos siekiantiems asmenims tarptautiniu mastu apčiuoti savo tyrimų rezultatus, sudarys galimybę habilitacinio darbo santrauką anglų kalba patalpinti į Asociacijos puslapį INTERNETo tinkle, prašydama pasaulio akademinės bendrijos atsiliepimų.

Dokumentą parengė:

prof. K. Kardelis, prof. P. Jucevičienė, doc. G. Merkys